

BUYURMAYAN BUYRUM TÜMCELERİ

Gürkan Doğan
Hacettepe Üniversitesi

0. Giriş

Bildirme işlevi olan ve olmayan tümcelerin anlamlarını ele almayı amaçlayan çalışmaların mutlaka başvurmaları gereken iki temel kavram olduğu söylenir: bir sözcenin edim gücü (force) ve kip (mood). Bu yaklaşım uyarınca bildirme tümceleri belirtme eylemini dile getirirlerken, buyrum ve soru tümceleri ise yönlendirme eylemini yerine getirirler. Böylelikle bildirme tümcesi kullanan konuşucuların sözkonusu tümce aracılığıyla doğruluğuna sahip çıktıkları bir önermeyi iletmek istedikleri, buyrum ve soru tümceleri kullanan konuşucuların ise bir iş yaptırmayı ya da bilgi elde etmeyi amaçladıkları öne sürülür.

Bu kuramsal saptamaya karşın, bilindiği gibi, kimi tümceler yapı bakımından bildirme tümcesi olmakla birlikte, dile getirilen önermenin doğruluk koşullarından söz etmek mümkün olmamaktadır. Eğretileme (metaphor), tersinleme (irony) ve yaklaşık konuşma (loose talk) bu tür durumlara örnek oluşturan dil kullanımlarıdır:

- (1) Sen bir meleksin.
- (2) Elbisen çok yakışmış!
- (3a) Ankara ile İzmir arası 600 kilometredir.
- (3b) A: Biraz borç verebilir misin?
B: Hiç param yok.

Yukarıdaki örneklerde konuşucuların her bir sözcedeki önermenin doğruluğuna sahip çıktıklarını söylemek elbette olanaksızdır. Bu nedenle de bildirme işlevleri olan bu örneklerdeki önermelerin doğruluk koşullarından söz etmek mümkün olmamaktadır: Melekler bu dünyaya ait varlıklar olmasalar da, bir elbise bir kişiye yakışmamış olsa da, Ankara ile İzmir arası 600 km değil 590 km olsa da, "Hiç param yok" diyen bir kişi aslında "borç verebilecek kadar param yok" demek istemiş olsa da, (1-3a,b) arasındaki örnekler bildirme işlevi yüklenilebilmektedirler.

1. Buyrum

Bildirim tümcelerine ilişkin yapmış olduğumuz saptamaya koşut biçimde, yapı bakımından buyrum tümcesi olarak sınıflandırılan bütün kullanımlarda konuşucunun mutlaka bir 'buyrum peşinde' olduğunu öne sürmek de kolay gözükmemektedir. Bu saptamaya karşın Muharrem Ergin (1980: 304) aynı konuya değişik bir açıdan bakmakta ve bu görüşünü aşağıdaki şekilde ifade etmektedir: "Emir ekleri [...] tasarlanan hareketi *emir* şeklinde ifade eder, hareketin emirle yapılmasına işaret eder*."

*İtalikler GD.

